

ВІДЗИВ
офіційного опонента
на дисертаційне дослідження Кузьміної Ірини Володимирівни
«Українська гілка роду Штейнгелів: визначні постаті.
Історико-просопографічне дослідження»
подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство
та спеціальні історичні дисципліни

Актуальність теми, заявленої у дослідженні, не викликає сумніву. Для проведення процесу декомунізації, який триває в Україні, зараз як ніколи на часі дослідження постатей історичних діячів, які призабуті в українській історії. Тим часом їхні імена варті увічнення у назвах населених пунктів, вулиць, площ, скверів. Поряд з діячами першого ешелону, життя яких більш-менш відображене у сучасних наукових дослідженнях, ґрутовного вивчення потребують історичні діячі другого, діяльність яких і досі переважно залишається в тіні і не відома широкому загалу.

Українська гілка роду Штейнгелів та її визначні представники є яскравим прикладом необхідності більш ретельного вивчення регіональної історії України. Її діячі зробили помітний внесок у культурний, суспільно-політичний, економічний розвиток Української Держави.

З огляду на вищесказане поява дисертаційного дослідження на цю тему є цілком віправданим. Завдяки використанню широкої джерельної бази та дослідженю наявного історіографічного масиву дисертація може бути використана при створенні науково-довідкових бібліографічних видань, під час проведення екскурсій, а також при вивчені регіональної історії у містах, які пов'язані з життям та діяльністю представників родини.

Робота має цілком віправдану та стандарту для дисертацій такого типу структуру. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатку. Подібний розподіл узгоджується із поставленими завданнями.

У вступі (с. 4–10) дисертантка виклала актуальність проблеми, визначила об’єкт та предмет, мету та завдання, окреслила хронологічні рамки, зазначила наукову новизну та практичне значення свого дослідження. Все це було сформульовано чітко й конкретно, що свідчить про рівень наукової зріlostі дослідниці. У той же час, на наш погляд, виклад актуальності дослідження є занадто детальним та потребує більш короткого формулювання у частині, де описується внесок саме родини Штейнгелів в українську історію.

Перший розділ дисертації «Історіографія, джерела та методологія дослідження» (с. 11–41) складається з трьох підрозділів, у яких було проаналізовано стан наукової розробки проблеми, її джерельну базу, визначено основні методологічні засади.

У першому підрозділі «Історіографія теми» (с. 11–21) проаналізовано історіографію дослідження. Вивчивши наявну літературу з обраної теми дисертантка поділила її на три періоди, кожен з яких, на її цілком слушну думку, має свої особливості. Як справедливо зазначено, упродовж перших двох періодів були майже повністю відсутні праці, які б комплексно розглядали життя та діяльність представників української гілки родини Штейнгелів. Найбільш продуктивним дослідницьким періодом І. В. Кузьміна називає останній, третій період, який розпочався у 1991 р. і триває досі. Відзначено, що вивчення родини почалося з регіональних розвідок, які починалися переважно з публікацій у періодичній пресі та виступів на місцевих наукових конференціях. Як вірно вказано, спочатку ці дослідження не виходили за межі регіону, вивчалася переважно роль Федора Рудольфовича Штейнгеля у створенні Городоцького музею (Г. Бухало, С. Шевчук, Г. Непомнящий). Пізніше починається дослідження інших аспектів діяльності родини. Але наразі в Україні відсутнє комплексне дослідження життя та діяльності української гілки родини, тому дисертаційна робота здобувачки є своєчасною та необхідною.

Варто також відзначити, що І. В. Кузьміна ретельно проаналізувала просопографічні праці взагалі та визначила місце свого дослідження серед них.

Другий підрозділ «Джерельна база дослідження» присвячений аналізу джерельної бази. Виходячи зі специфіки просопографічного дослідження та

завдань, які були поставлені, джерела були поділені на сім груп. Проаналізовані джерела є досить різноплановими за своїм змістом. Дисертантці вдалося охопити вісім українських архівів, зокрема два обласних. Це дозволило розкрити мету та завдання роботи.

Окремо варто зазначити, що І. В. Кузьміною були оприлюднені джерела, які стосуються життя та діяльності такої маловивченої постаті української історії як Максим Васильович Штейнгель. Зокрема, до наукового обігу було введено його епістолярій, який зберігається в Інституті рукопису НБУ ім. В. І. Вернадського та документи фонду 804 «Київський губернський статистичний комітет» (Держархів Київської обл.), які містять важливі дані про підприємницьку діяльність вищезазначененої постаті. Також дисертанткою вперше було введено до наукового обігу інформацію, яка допомагає з'ясувати маловідомі сторінки меценатської та благодійницької діяльності Федора Рудольфовича Штейнгеля. Зокрема йдеться про його роль у науковій кар'єрі математика, автора десяти наукових патентів Г. Гродського та про допомогу у виданні книжок Б. Грінченко. Водночас дисертантка відносить до джерел опубліковані матеріали тогочасних часописів, звіти Городоцького музею, а також широкий масив спогадів-мемуарів сучасників подій. Всі ці різнопланові джерела, проаналізовані в роботі, сприяли більш повно розкрити заявлену тему.

У третьому підрозділі «Теоретико-методологічні засади роботи» авторка аналізує теоретико-методологічні засади дослідження. Методи, застосовані в роботі окреслені чітко та аргументовано. Разом з цим, на нашу думку, варто було б приділити більше уваги аналізу проблематики у світлі досліджень сучасних українських істориків.

Другий розділ «Генеалогія та соціальний статус Штейнгелів» (с. 42–96) містить генеалогічну реконструкцію роду Штейнгелів. Також проаналізовано життя та діяльність братів Максима (Магнуса-Карла-Олександра) та Рудольфа (Германа-Рудольфа-Олександра) Штейнгелів.

Зокрема, **перший підрозділ «Родовід баронів Штейнгелів»** присвячено генеалогії роду Штейнгелів взагалі і більш детально її української гілки, що є цілком логічним, виходячи з назви та завдань дисертаційного дослідження.

Однак, викладаючи різні точки відліку появи на історичній арені роду, описуючи погляди різних учених на цю проблематику, автор не викладає власну позицію з даного питання, що на наш погляд, було б необхідно зробити хоча б на рівні обґрунтованого припущення.

Підрозділ 2.2. «Засновники української гілки роду» логічно поділено на два підпідрозділи. Оскільки робота носить міждисциплінарний характер, то цілком зрозуміло, що здобувачка відвела місце в ній роз'ясненню таких понять генеалогії як «рід» та «гілка роду», а також обґрунтувала окреслення української гілки роду. Дисертантка встановила, що родоначальниками гілки закономірно вважаються брати Максим та Рудольф Штейнгелі, а датою її появи на теренах України є 1877 рік, коли ними були куплені тут маєтки, що стали місцем постійного мешкання їхніх родин.

У підпідрозділі 2.2.1 **«Барон Максим Васильович (Магнус-Карл-Олександр) Штейнгель та його діяльність»** відтворено громадське життя, господарську та підприємницьку діяльність М. Штейнгеля, а саме: виноробство, цукроваріння, сільське господарство, важка промисловість. Завдяки документам, які дисертантка відшукала в архівах м. Києва, вдалося вперше відтворити життя та діяльність цієї особи в Україні.

У підпідрозділі 2.2.2. **«Барон Рудольф Васильович (Герман-Рудольф-Олександр) Штейнгель»** відтворено біографію цієї визначної особи та показано його внесок у будівництво залізниць, розвиток сільського господарства (на прикладі зразкового маєтку «Хуторок» на Кавказі та «Городок» в Рівненському повіті), визначено місце родини Штейнгелів у культурному житті Києва.

Третій розділ «Барон Федір (Теодор) Рудольфович Штейнгель – культурний, громадський та політичний діяч» (с. 97–193) присвячений різним аспектам життя та діяльності найбільш відомого представника родини Штейнгелів в Україні. У підрозділі 3.1. **«Становлення Федора Штейнгеля як особистості»** дисертантка здійснила детальний аналіз юнацьких років Ф. Штейнгеля, прослідкувала фактори, які вплинули на його подальший розвиток, охарактеризували освітній рівень та вплив інших людей на його життя, зокрема,

роль батька Рудольфа Васильовича та другої дружини – Віри Миколаївни Штейнгель.

У підрозділі 3.2. «Наукові зацікавлення» здобувачка проаналізувала різні спектри наукових здобутків барона Штейнгеля. Зокрема, велику увагу було приділено заснуванню, комплектуванню першого на Волині світського музею, створеного Федором Рудольфовичем у власному маєтку Городок Рівненського повіту. Не менша увага приділена археологічним розкопкам та т.з. «експурсіям», які проводилися під егідою Ф. Штейнгеля відомими тогочасними науковцями. Дисерантка наголошує, що до експонатів музею мав вільний доступ будь-який тогочасний вчений чи зацікавлена особа. Таким чином, музей перетворився на один з помітних наукових осередків тогочасної Волині.

Підрозділі 3.3 «Меценатство та благодійництво» цілком присвячений заявленій у назві проблематиці. І. В. Кузьміна ретельно дослідила праці попередників з даного питання та, відшукавши в архівах інформацію, яка ще ніколи не оприлюднювалася попередниками, змогла окреслити широкий спектр благодійницьких справ, до яких долучився барон Ф. Штейнгель. Зокрема, це будівництво та підтримка шкіл, лікарень, виплата пенсій немічним, опікування талановитою молоддю, будівництво та утримання бібліотечних закладів тощо. Завдяки опрацюванню та використанню у роботі звітів лікаря Ріхтера, які зберігаються у Держархіві Рівненської обл. та листів останнього до Ф. Штейнгеля, вперше оприлюднених у даному дослідженні, І. В. Кузьміна спромоглася змалювати більш повну картину діяльності лікарні св. Бориса, як провідного лікувального закладу Волинського регіону і суміжних з ним теренів, утворювачем та благодійником якої впродовж свого життя в Україні був Ф. Штейнгель.

Підрозділ 3.4. «Політична та громадська діяльність» має найбільший об'єм з усіх інших, адже діяльність Ф. Штейнгеля у цій царині дійсно варта особливої уваги. І. В. Кузьміною була ретельно проаналізована політична діяльність цієї особистості, починаючи від обрання до I Державної думи і закінчуючи посадою надзвичайного посланника та уповноваженого міністра від Української Держави в Німеччині. Таким чином, дисерантка вперше детально розкрила політичну діяльність барона Штейнгеля, детально зупинившись на його

дипломатичних зусиллях. У роботі також вперше комплексно досліджено громадську діяльність Федора Рудольфовича на посаді особоуповноваженого Комітету Південно-Західного фронту Всеросійського союзу міст.

У висновках (С. 194–201) І. В. Кузьміна викладала основні результати дослідження, які відповідають змісту дисертації та співпадають з поставленими у роботі завданнями. Відзначимо, що найважливіші висновки дисертації знайшли відображення в публікаціях по темі. Список використаних архівних джерел та літератури є достатньо репрезентативним і нараховує 400 позицій.

Дисертація містить додаток «Фрагмент низхідної родовідної таблиці української гілки роду Штейнгелів», яка є корисним доповненням до параграфу 2.1, де розглянуто родовід баронів Штейнгелів. Таблиця є продуктом роботи дисерантки з різними видами джерел. Хоча їй, судячи з усього, не завжди вдалося відшукати потрібні дані про кожного члена української гілки, проте додаток є важливою складовою роботи такого типу.

Високо оцінюючи науковий доробок І. В. Кузьміної, викладений у дисертаційному дослідженні, слід висловити також певні зауваження до її тексту, представленого на захист:

- 1) серед джерел генеалогічного характеру варто було б використати документи з фонду Департаменту Герольдії (РДІА, м. Санкт-Петербург, РФ), які б допомогли більш системно підійти до реконструкції родоводу, а також додати деякі подrobiці до біографій баронів Штейнгелів;
- 2) поряд з розкриттям підприємницької діяльності братів Максима та Рудольфа Штейнгелів доцільно було б розкрити також діяльність у цьому напрямку Федора Штейнгеля як власника декількох підприємств.

Утім висловлені зауваження не впливають суттєво на теоретичне і практичне значення дисертаційного дослідження та загальну високу оцінку представленої для захисту роботи, що є вагомим внеском у дослідження ролі визначних представників українського гілки роду Штейнгелів у економічний, культурний розвиток нашої держави.

Дисертаційне дослідження І. В. Кузьміної має елементи наукової новизни, безсумнівне теоретичне та практичне значення, є самостійним та логічно

завершеним науковим дослідженням. Висновки до роботи обґрунтовані, поставлена мета досягнута, сформульовані завдання виконані. Авторка виявила знання досліджуваної проблеми, уміння роботи з різними видами джерел, здатність до аналізу, оцінювання та інтерпретації, достатньо ґрунтовно проаналізувала історіографію.

Автореферат відображає зміст дисертації та основні результати дослідження і оформленний відповідно до чинних вимог. Основні положення дисертації та автореферату є ідентичними. Основні матеріали і положення роботи викладені у семи публікаціях у фахових виданнях, та у восьми, які носять апробаційний характер. Слід відзначити, що здобувачка брала участь у зйомках фільму «Сумна мелодія життя», присвяченого 145-річчю від дня народження визначного представника родини Штейнгелів в Україні – Федора Рудольфовича Штейнгеля.

Дисертація І. В. Кузьміної «Українська гілка роду Штейнгелів: визначні постаті. Історико-просопографічне дослідження» відповідає вимогам пп. 9, 11–13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 р.), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни.

Офіційний опонент:

кандидат історичних наук,

завідувач відділу інформаційно-краєзнавчої роботи

Білоцерківської міської централізованої

бібліотечної системи

26 грудня 2016 р.

Є. А. Чернецький

Підпис Є. А. Чернецького засвідчує:

Фундатор міської ЧБС

Р. П. Григоренко